

NUORTEN ALUEELLISET MIELENTERVEYS- ja PÄIHDEPALVELUT

Satu Kainulainen
Hankekoordinaattori
Esso-hanke

6.9.2016

Taustaa ja tarkoitus

Esso-hanke laati mielenterveys- ja päihdepalveluiden nykytilasta esiselvityksen. Nuorten mielenterveyspalveluiden vahvuudeksi muodostui käsitys toimijoiden runsaasta määrästä ja palvelurakenteen mallista. Mikkelissä toimii matalankynnyksen palvelu- ja ohjauskeskus Olkkari, jonka yhteyteen on rakennettu nuorten mielenterveyspalvelut, etsivä nuorisotyö, nuorten päihdepalvelut sekä tuki- ja jälkihuoltopalvelut. Muissa kunnissa nuorten parissa toimijoita on eri ammattinimikkeillä ja he toimivat hajallaan. Etelä-Savon sairaanhoitopiirin alla toimii välimaaston työryhmä. Pieksämäellä toimii matalankynnyksen piste Ohjaamo Pientare, jossa on nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelut, etsivä nuorisotyö, sosiaalityö, kuraattori ja te-palveluita.

Nykytilankuvauksessa nuorten palveluketjun kriittiseksi kohdaksi muodostui nuoren näkökulmasta hoidon saatavuus, palvelut ovat hajallaan ja hoitoon pääsy. Palveluketjun toteutumisen uhkakuvaksi muodostui erikoissairaanhoitopainotteisuus ja toimijoiden resurssien epätasapaino.

Esso-hankkeen järjestämässä työpajassa nuorten alueelliset mielenterveyspalvelut nimettiin alueelliseksi kehittämiskohteeksi. Mikkelin kaupungin ja sairaanhoitopiirin yhteistyöta- paamisessa nousi esille nuorten mielenterveyspalveluiden toimintamallin kehittäminen. Esso-hankkeen koollekutsumassa alueellisessa nuorten mielenterveyspalveluiden työryh- mässä esiteltiin tulevaisuuden palveluiden visio, joka pohjautui toimijoille annettuun en- nakkotehtävään ja nuorisovaltuustojen haastatteluihin.

Yhdessä toimijoiden kanssa sovittiin jatkotyöskentelyn tapahtuvan pienemmässä työruk- kasessa. Työrukkasen kokoonpano oli alueellinen ja siinä oli edustus kouluterveydenhuol- losta, oppilashuollosta, työvoimapalveluista, nuorisotoimesta, perusterveydenhuollosta ja erikoissairaanhoidosta.

Työrukkasen työskentelyn tuloksena syntyi nuorten alueellisten mielenterveyspalveluiden luonnosehdotus, joka annettiin sähköpostilla toimijoille kommentoitavaksi. Luonnosehdo- tusta esiteltiin alueen nuorisovaltuustoissa. Nuorisolain 8.pykälän mukaan nuoria on kuul- tava heitä koskevissa asioissa. Nuorisovaltuustojen tehtävänä oli tuoda nuoren ääni kuu- luviin ja ottaa kantaan luonnokseen. Tavoitteena oli saada toimijoilta ja nuorilta palautetta luonnosehdotuksesta ja luoda yhdessä näkemys toimivasta toimintamallista.

Lopullinen toimintamalli nuorten alueellista mielenterveys- ja päihdepalveluista muodostui työrukkasen työskentelyn tuloksista, toimijoiden sekä nuorisovaltuustojen palautteen poh- jalta. Toimintamallia täydennettiin avaamalla tarkemmin nuorten parissa tehtävillä päihde- työllä ja kuvaamalla jakautuva työ syvemmin.

Nuorten palveluiden näkökulmasta sote uudistus on hyvä, sillä silloin mahdollistuu järke- vien, kattavien ja taloudellisesti tarkoituksenmukaisten palvelukokonaisuuksien muodos- taminen (Pelkonen, STM, 2013). Mieli on kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitel- ma vuosille 2009–2015. Suunnitelmalla pyritään vahvistamaan asiakkaan asemaa, edis- tämään mielenterveyttä sekä painottamaan avo- ja peruspalveluja. Tavoitteen on tehostaa perus- ja avopalveluita, lisäämällä päivystyksellisiä, liikkuvia ja konsultaatiopalveluita (STM 2009)

VISIO: ”Nuorten mielenterveyspalvelut Etelä-Savon alueella pohjautuu ennaltaehkäisevään / kynnyksettömiin peruspalveluihin, joita psykiatrian asiantuntemus tukee”

KUINKA VISIO TOTEUTUU	KEINOT KOHTI VISIOTA	KENEN TEHTÄVÄ
-Nuori keskiössä, -Palvelun oikea-aikaisuus ja saatavuus -Kokonaispaketti haltuun: missä, mitä ja kuka tekee, toimii -Kynnyksetön yhteistyö toimijoiden välillä -Resurssit kohdennetaan yhteisesti -Aito työparityöskentely -Asiakassegmentaatioiden laatiminen -Kouluihin psykiatrinen sairaanhoitajan työpanos -Konsultaation toimivuus -Tiedon saaminen, yhteinen tietojärjestelmä -Välimaaston työryhmän toiminnan laajentaminen	-Toimintamallin yhteinen määrittely Etelä-Savossa -Kokonaisvaltainen työskentely (ohjaus, tuki ja hoito) -Yhdessä palveluista sopiminen -Yhteiset koulutukset, konsultatiot ja työnohjaus -Resurssien siirto arkiympäristöön -Jalkautuva työskentely -Arjen tuen järjestäminen, vanhempien ohjaus -Mikkelin alueella Olkkari toiminnan vahvistaminen -Perusterveydenhuollon lääkäreiden työpanoksen lisääminen -Asennemuutos -Nuorisotyön huomioiminen	-Etelä-Savon alue -Nykyiset toimijat miettivät yhdessä -Kolmas sektori mukaan -Asiakkaan näkökulma -Ehkäiset, edistävät ja peruspalvelut samassa lohkossa -Esso hanke kutsuu koolle pienen työrukkasen, joka työstää toimintamalli edotusta -Johdolla tietoisuus toiminnasta -Esimiehet linjaa, työntekijät sitoutuu

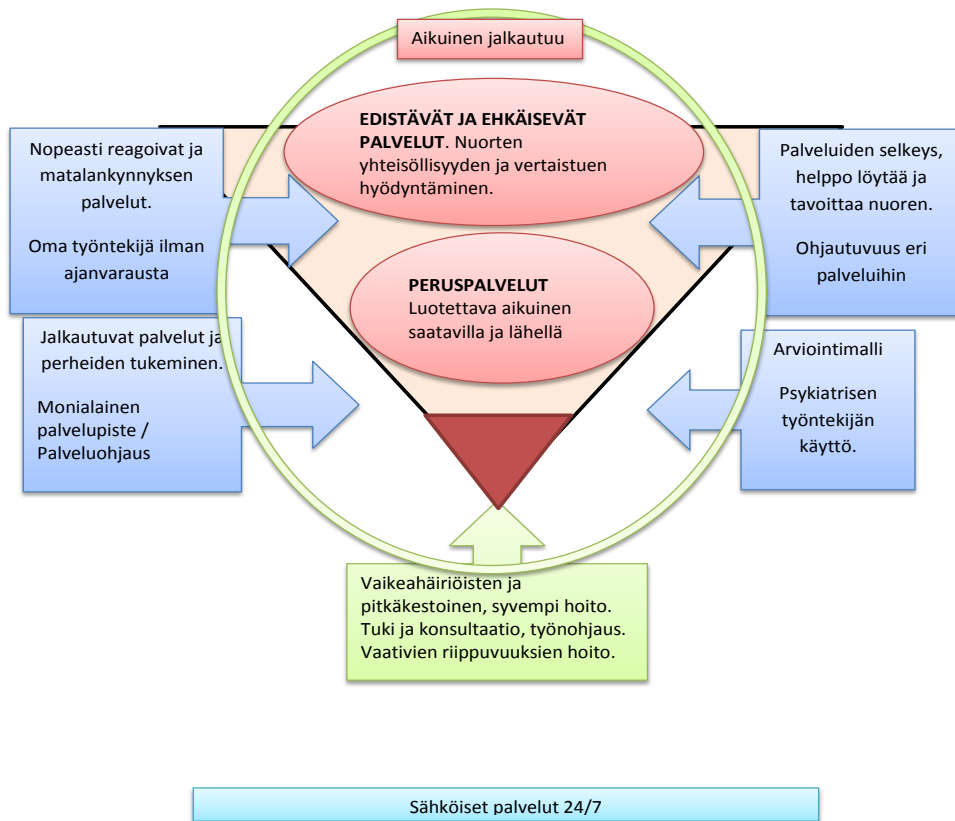
Toimintamalli

Nuorten alueellisten psykosiaalisten- ja mielenterveyspalveluiden toimintamalli rakentuu yhdessä laaditun vision pohjalle, jota on työstetty nuorten mielenterveyspalveluiden työrukkasessa syvemmin. Työrukkasen tapaamiset rakentuivat eri teemoista, ennakkotehtävistä, työryhmätyöskentelystä ja vertaisoppimisesta. Pääsääntöisesti toimintamalli rakentuu työrukkasten tuotoksista. Toimintamallin tavoitteena on nuorten alueellisten mielenterveys, päihde- ja psykososiaalisten palveluiden jatkokehittäminen esittelemällä nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluiden kokonaisuus. Toimintamallin lähtökohtana on asiakaskeksisyys ja palveluiden saatavuus oikea-aikaisesti sekä yhdessä toimiminen. Nuoren näkökulmasta hän saa eheän palvelukokonaisuuden.

Nuorten mielenterveyttä tukevia palveluita on eri sektoreilla, kuten kouluissa, sosiaalitoimessa, vammaispalveluissa, nuorisotoimessa, 3.sektorilla, perusterveydenhuollossa ja erikoissairaanhoidossa. Nuorille suunnatut päihdepalvelut toteutuvat kuntakohtaisesti Etelä-Savossa. Palveluiden tarkoituksenmukaisuutta pohdittaessa, tulee yhteistyön toimia eri palveluiden välillä. Nuorta ei tarkastella professionaalisen viitekehityksen kautta. Asiakaslähtöisyys tarkoittaa yhdessä toimimista ja sektorirajat ylittävää yhteistyötä. Asiakaslähtöinen toimintatapa lähtee terveyden edistämisestä ja arjessa pärjäämisestä. Tavoitteena on tukea nuorta niin, että hän pärjää arjessa.

Tavoitteena on, että palvelut tavoittavat nuoren ja ovat saatavilla oikea-aikaisesti. Palvelut järjestetään asiakaslähtöisenä palvelukokonaisuutena, jossa toteutuu eritasojen välinen yhteistyö. Yhteisesti sovitut toimintatavat mahdollistavat onnistuneen yhteistoiminnan. Nuorelle muodostetaan ehyt ja hänen tarpeitaan vastaava kokonaisuus.

Nuorten alueelliset psykososiaaliset palvelut: nuorten palvelut Etelä-Savon alueella pohjautuu ennaltaehkäiseviin, kynnyksettömiin peruspalveluihin, joita psykiatrinen asiantuntemus tukee.

Edistävät ja ehkäisevät palvelut

Palvelujen perustan muodostavat toimivat ja laadukkaat ehkäisevät palvelut. Kaikilla toimijoilla työskentelyyn sisältyy ennaltaehkäisevä työote, joka tarkoittaa ohjaavaa ja tukevaa työskentelyä.

Käytännössä tämä tarkoittaa laajoja terveystarkastuksia ja lapset puheeksi keskusteluja nuoren maailmassa, jos hän elämässä tapahtuu muutos. Koulu- ja opiskeluterveydenhuollon asetuksen tavoitteena on vahvistaa terveyden edistämistä ja tehostaa varhaista tukea ja syrjäytymisen ehkäisy (Pelkonen 2013, STM)

Edistävät palvelut sisältää nuorten oman yhteisöllisen toiminnan tukeminen ja kehittäminen mm. vertaisryhmät, klubi- ja Ohjaamotoiminta. Palveluvalikossa hyödynnetään erilaisia kumppanuuksia ja järjestöjä sekä vapaaehtoistyötä.

Palveluohjaus

Palveluohjausta kuvataan tässä toimintamallissa nuoren kanssa tehtäväksi työmenetelmäksi, joka tarkoittaa ohjausta ja neuvontaa sekä yksilökohtainen palveluohjauksen.

Toimintamallissa palveluohjaus tapahtuu yhdessä nuoren kanssa niissä paikoissa, jossa nuori tarvitsee apua. Tämä voi tarkoittaa vastuuhenkilöä, joka kulkee nuoren rinnalla sekä nuoren saattamista palveluihin. Palveluohjauksellinen työtapa estää päällekkäisen toiminnan ja varmistaa tiedon siirtymisen toimijoiden välillä.

Nuori pääsee palveluihin

Toimintamallin tavoitteena on, että nuori pääsee mielenterveys- ja päihdepalvelujen piiriin oikea-aikaisesti ja nopeasti sekä palvelut ovat kohdennettu oikein. Ensimmäisen kynnyksettömän kontaktin nuori pystyy ottamaan palveluihin koulussa, oppilaitoksessa, ohjaamon, nuorisotyön kautta sekä hyödyntäen sähköisiä mahdollisuuksia. Nuorella on mahdollisuus kävellä suoraan tai soittaa palveluihin.

Psykiatrian palveluihin nuori pääsee tarvittaessa suoraan, jos hänen tilanteensa sen vaatii ja peruspalvelut eivät riitä. Nuori pääsee tarkoituksenmukaisiin riippuvuudenhoito palveluihin.

Matalankynnyksen palvelut

Matalankynnyksen monialaiset palvelut ovat nuorelle helposti saatavilla ja ne ovat osa peruspalveluita. Näitä palveluita ovat mm. lääkäripalvelut, vammaispalvelut, ohjaamo, kunnan nuorisotyö, välimaaston (psykkarin) työskentely, mielenterveys vastaanotot ja sosiaalityö. Tulevaisuuden toimintamallissa on hyödyllistä yhdistää olemassa olevia toimijoita ja työskennellä yhdessä.

Sähköiset- ja teknologiset palvelut ovat osa matalankynnyksen toimintaa. Jatkossa on hyvä hyödyntää sähköisiä palveluita nykyistä tehokkaammin mm. mielenterveystalo.fi ja turvallinen viestinvälitys sekä teknologiset apuvälineet (videoneuvottelut).

Palvelun tavoitteena on nuoren mielenterveyttä suojaavien tekijöiden edistäminen ja ehkäistä mielenterveydenhäiriön kehittyminen sekä tunnistaa nuoren päihderiippuvuus. Tarkoituksena on tunnistaa häiriöt ja päihdeongelma varhain ja puuttua niihin oikea-aikaisesti. Matalankynnyksen palvelun piiriin kuuluvat kaikki nuoret ja erityisesti ne joilla on lievä ja keskivaikea mielenterveyden- tai riippuvuudenhäiriö.

Matalankynnyksen palveluiden toimintaan kuuluu jalkautuminen nuoren arkiympäristöön ja työskentely yhdessä nuoren verkoston kanssa sekä palveluohjauksellinen työote.

Arviointimalli

Arviointimalli auttaa tunnistamaan nuoren tarpeet ja löytämään oikean palvelun nuorelle. Arviointia käytetään, kun nuoren tilanne on hankala, hoito ei etene tai hänellä on monia haasteita sekä tarvitaan hoidollisempaa ja laaja-alaista interventiota. Arvioinnilla saadaan näkyväksi, miten palvelut ovat edistäneet nuoren mielenterveydenhäiriön tunnistamista ja hoitoonohjausta. Arviointiin osallistuu laaja-alainen verkosto, joka kootaan nuoren tarpeiden pohjalta. Koollekutsujana voi olla nuoren vastuutyöntekijä. Arvioinnissa tarkastellaan vaativan hoidon asemoitumista ja rajapintaa.

Jalkautuva työskentelytapa kaikilla toimijoilla

Jalkautuvalla työllä tarkoitetaan työntekijän tavoitteellista työskentelyä yhteistyössä nuoren kanssa hänen omassa elinympäristössään ja ammattilaisverkostoissa. Työskentely tapahtuu siellä, missä nuori on ja nuorten keskuudessa. Tämä edesauttaa nuorten tavoitettavuutta ja saamista tarkoituksenmukaisten sekä oikea-aikaisten palvelujen piiriin. Perusajatuksena työskentelylle on arvostava ja kumppanuuteen pohjautuva yhteistyö. Jalkautuva toiminta ohjautuu nuoren arjesta ja omasta elinympäristöstä. Jalkautuva työ on osa matalan kynnyksen kohtaamista, asiakaslähtöistä tukemista, auttamista ja ohjaamista palveluverkostoissa.

Jalkautuvan työn keskeisimmät työtavat ovat dialoginen kohtaaminen, vertaistoiminta, verkosto-, yksilö- ja ryhmätyöskentely. Toiminta on moniammatillista ja laaja-alaista. Parhaimmillaan jakautuva työskentely on riittävä nuorelle ja hän ei silloin tarvitse tukevampia palveluita. Se pitää myös sisällään tarvittaessa palvelutarpeen arvioinnin ja työparityöskentelyn eri ammattilaisten kesken.

Jalkautuva työ edellyttää yhteistä ymmärrystä arvoista, joiden pohjalta työtä tehdään ja ymmärrystä, sopimusta siitä, missä on kokonaisvastuu. On määriteltävä, kuka on nuoren vastuutyöntekijä, rinnalla kulkija yhdessä nuoren kanssa. Lisäksi työ edellyttää yhteistä päämäärä ja avoimuutta toiminnassa sekä yhteisiä pelisääntöjä. Jalkautuvan työn verkostot rakennetaan nuoren tarpeen mukaan.

Ennaltaehkäisevän työn näkökulmasta:

Jalkautuva työskentely toteutuu oppilaitoksissa olemalla lähellä opiskelijan arkea. Työmenetelmiä ovat: lapset puheeksi-malli, perheinterventiot, ryhmäkäynnit luokissa, teemalliset ryhmäkeskustelut, toiminnalliset ryhmät ja erilaiset teemaviikot. Nuorta ohjataan erilaisiin ryhmiin ja erilaisten julkisten palveluiden piiriin. Nuori, joka on keskeyttänyt opiskelut tuetaan ja ohjataan pysymään palvelujen piirissä. Oppilaitosten TOP-paikoille jalkaudutaan ja oppilaitosten ennaltaehkäisevää työtä ovat opettajien tiedon lisääminen sekä oppimisympäristöjen kehittäminen.

Jalkaudutaan nuorten maailmaan iltasin ja viikonloppuisin. Hyödynnetään erilaisia kumppanuuksia esim. vartioita, kolmannen sektorin toimijoita, jotta löydetään ja tavoitetaan kaikki nuoret.

Korjaavan työn näkökulmasta:

Tavoitteena on reagoida riittävän nopeasti nuoren muuttuneeseen tilanteeseen. Suunnitelmalliset ja tavoitteelliset kotikäynnit nuoren kotiin, perheisiin, joissa on arjessa pärjäämisen haasteita. Perheen kanssa työskentelyssä hyödynnetään perhetyöntekijää. Tiedon jakaminen yhteisesti niiden toimijoiden kanssa, jota kuuluvat nuoren verkostoon. Vastuutyöntekijän nimeäminen.

Vaativampi hoito/ erityispalvelu

Nuori pääsee tarvittaessa palvelun piiriin nopeasti, ilman lähetettä ja suoraan vastuuhenkilönsä (terveyshdenhuollon) tilanearvion pohjalta. Vaativampi palvelu tarkoittaa nuorisopsykiatriasta vaativaa erikoissairaanhoitoa ja erikoissairaanhoidon tutkimuksia. Tavoitteena on, että erityispalvelut tukevat peruspalveluita ja erityispalvelut tuodaan nuoren kehitysympäristöön kuten kouluihin, kotiin ja vapaa-ajan toimintaan. Erityistasonpalvelut sisältävät konsultatiiviset palvelut (erityistason konsultaatiot perustasolle/ lähipalveluille) Asiakaslähtöisen palvelun tavoite on, että ettei nuoren tilannetta arvioida useassa paikassa.

NUOREN NÄKÖKULMA

Nuorten alueellisten mielenterveys- ja päihdepalveluiden kehittämisessä on pyritty tekemään tiivistä yhteistyötä asiakkaiden kanssa ja kuulla heitä kehittämistyössä. Tavoitteen on ollut saada asiakkaiden näkemyksiä palveluista. Asiakaslähtöisen palvelun kehittämisen peruspilareita ovat ymmärrys asiakkaan tarpeista ja asiakaskokemuksen merkityksensä.

Nuorisovaltuustojen tapaamisesta muodostui käsitys, että nuoret toivovat mielenterveyspalveluiden olevan lähellä heitä ja helposti saatavilla. Nuorille merkitykselliseksi näyttäytyi luotettava aikuinen, joka on aidosti läsnä ja kiinnostunut nuoresta. Hyödyllisiksi palveluiksi muodostuivat nuorisotilat, Ohjaamot ja siellä oleva moniammatillinen henkilöstö. Mielen-

terveyden alan ammattilaisen toivottiin jalkautuvan nuorten maailmaan mm. kouluihin ja nuorisotiloihin.

Palvelun toivottiin olevan nuoren tarpeista lähtevää ja nuoren toiveista kunnioittavaa. Ennaltaehkäisevän työskentelyn nuoret kokivat tärkeänä ja toivoivat pulmiin sekä ongelmiin puuttumista sote toimijoilta tarpeeksi ajoissa ja mahdollisesti jo etukäteen.

Haasteeksi nuorisovaltuustot kuvasivat sen, että palveluista ei tiedoteta riittävästi ja erilaiset verkostopalaverit ovat nuoren näkökulmasta pelottavia. Lisäksi nuoret toivoivat, että he voivat suoraan itse ottaa yhteyttä palveluun.

Nuorten parissa tehtävä päihde- ja mielenterveystyön kokonaisuus

Nuorten päihteidenkäytön tunnistaminen kuuluu kaikille soten toimijoille, jotka kohtaavat nuoria. Tavoitteena on tunnistaa nuorten päihdeongelmat ja puuttua niihin varhaisessa vaiheessa. Erityinen painopiste on ennaltaehkäisevässä työskentelyssä. Työskentelymenetelmiä ovat, ota puheeksi menetelmä, erilaisten mittareiden käyttö (Adsume, Audit), mini-interventiot. Alaikäisten päihdetyöhön kuuluu työskentely vanhempien kanssa ja vanhemmuuden tukeminen. Tavoitteena ovat yhdessä tekeminen ja laaja-alaiset verkostot sekä työpari työn hyödyntäminen.

Ennaltaehkäisevä työ:

Kaikki soten toimivat työskentelevät ennaltaehkäisevällä työotteella. Oppilashuollossa tehtävä päihdetyö on ennaltaehkäisevää työskentelyä. Oppilaitoksissa ovat omat päihdetoimintamallit. Örebry-toimintamallin vanhempainilloilla vaikutetaan vanhempien asenteisiin.

Korjaava työskentely

Interventiot perustuvat arviointiin ja nuoren kanssa yhdessä työskentelyyn. Nuoren päihteidenkäyttö arvioidaan ja määritellään arjessa pärjäämisen haasteet. Työskentelyn pohjana ovat tarkoituksenmukaiset tuet, ohjaukset ja hoidot.

MUISTILISTA:

- Nuoren päihteidenkäytön havaitseminen vaatii aktiivisuutta
- Varhainen puuttuminen ja havaitseminen lisäävät onnistumismahdollisuuksia
- Omien päihteitä koskevien arvojen tiedostaminen auttaa objektiivisuuteen ongelman käsittelyssä
- Nuoren vastahakoisuus ja kielteisyys työntekijän interventiota kohtaan on normaali reaktio, jolla hän suojautuu kokiessaan itsetunnon uhatuksi.
- Jos ongelma havaitaan, sen hoitamiselle on annettava etusija (nuori ei pysty ratkaisemaan muita elämäänsä liittyviä ongelmia, ennekuin riippuvuuteen puututaan)

Jatkotyöskentely:

Työrukkasessa pyrittiin tunnistamaan asiakasprofiloinnin avulla erilaiset asiakastarpeet ja heidän palveluprosessinsa kuvattiin. Jatkossa tulee vielä työstää asiakassegmentointia syvemmin, jotta saadaan kuvattua eheä palvelukokonaisuus profiilille.

Tämän kehittämistyön tuotoksena syntyi nuorten alueelliset mielenterveys- ja päihdepalvelut. Kehittämistyön sisältökokonaisuuden voidaan todeta avaavan mielenterveys- ja päihdepalveluiden palveluvalikkoa. Tämän voidaan olettaa hyödyntävän toimijoiden työskentelyä, kun he ohjaavat asiakkaita palveluissa. Asiakasymmärrys on lisääntynyt ja tullut näkyväksi kehittämistyön aikana, lisäksi on tunnistettu erilaiset asiakkaat ja heidän tarpeensa.

Ennaltaehkäisevän työn ja palveluohjauksen ymmärtäminen palvelujärjestelmää kehittäessä on tullut näkyväksi.

Kehittämistyön jatkohaasteena on sisältökokonaisuuden käyttöönoton laajentaminen ja palveluiden asemointi uudelleen asiakaskeiseksi. Lisäksi haasteena tulee olemaan asiakaskokemusten ymmärtäminen ja hyödyntäminen palveluiden sisältöjä kehitettäessä.

Jatkotyöskentelyssä on hyvä tarkastella mielenterveys- ja päihdepalveluiden sekä sosiaalitoimen rajapintoja asiakasnäkökulmasta. Jatkossa on tärkeää yhdessä pohtia käytännön yhteistyön haasteita ja erityisosaamisen tarvetta sekä arviointimallin tarkempaa sisältöä.

Työryhmä työskentelyssä muodostui käsitys, että toimijat ajattelevat vastuutyöntekijän roolia eritavalla. Asiakaslähtöisen palvelun kannalta on tärkeää tarkastella sekä avata vastuutyöntekijän roolia ja asemoitumista suhteessa nuoreen. On syytä tarkastella myös sosiaalitoimen, nuorisotoimen ja terveydenhuollon rajapintaa vastuutyöntekijän näkökulmasta.

LÄHTEET:

Pelkonen. M, Viitanen-Hakulinen.T,Peltola-Hietanen.M,Puumalainen.T (toim.) STM 2013 Hyvinvointia useammalle-lasten ja nuorten palvelut uudistuvat.

STM 2009. Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma-Mieli 2009